

Мирјана Д. Бојанић Ђирковић¹

Универзитет у Нишу

Филозофски факултет²

Департман за србистику

<https://orcid.org/0000-0002-5346-2503>

ЗАВИЧАЈНИ ПЕСНИЧКИ ЈЕЗИК ВЛАСТЕ ЦЕНИЋА: ОД ЧУВАРКУЋЕ ДО ЧУВАРКУЋЕ³

У раду тумачимо стилске и функционалне одлике песничког језика Власте Ценића у кључу његове имплицитне, експлицитне и експлициране поетике која више-струко (дословно – географски, метафорички и симболички) реферише на концепт завичајности. У односу на доминантна тумачења поезије Власте Ценића кроз призму дијалекта као њеног константног обележја, овим радом настојимо да мапирамо остале карактеристике стваралачког језика Ценићеве поезије и шире, његовог стваралачког поступка у дијакхронији сакупљачког и творачког рада на пољу књижевности. Најпре се усмеравамо ка песниковом поимању завичајности и језика поезије као својеврсне чуваркуће времена и простора (материјалног и духовног; приватног и јавног), одакле даље разматрамо фолклорни подтекст и фолклорни контекст преношења Ценићеве поезије. Разматрања сумирамо на макро плану фолклорног жанровског калеидоскопа Ценићеве поезије и на микро плану, издвајањем конкретних поетичких елемената и стваралачких поступака у Ценићевом творењу завичајног песничког језика.

Кључне речи: завичајност, завичајни песнички језик, чулни језик, хумор, емоционалност, дијалекат, културолошки квалитет песничког језика.

1. Власта Ценић, собом: о језику, поезији и језику своје поезије

Ко је имао прилику да присуствује бар једном књижевном догађају на ком учествује стваралац Власта Ценић, сигурно је упамтио неко од ових ствараачевих поетичких полазишта (и исходишта): *дијалекаџи је наша лична карџа* (или још конкретније – *извод из мајичне књије рођених*); *завичај нам је у језику* и сл.⁴ Ако сте пак стигли да „ослушнете” реакције посетилаца, од најмлађих до „постаријих”, верујемо да сте и ви „чули” усхићење тиме што „неко исказује песме и стихове лепо, кроз народни језик”⁵. Ценић о себи каже да је песник *дејџињсџива и џесник*

1 mirjana.bojanic.cirkovic@filfak.ni.ac.rs

2 Рад је резултат истраживања у оквиру пројекта *Говорни и сџиандардни језик јавне комуникације у Нишу* (О-25-20) чији је координатор академик САНУ Љубинко Раденковић, а руководилац проф. др Марина Јањић.

3 Реферат је изложен на научном скупу *Academia Mediana 2024*, при округлом столу о Влади Ценићу, добитнику повеље „Наиса” 15. Медијана фестивала дечјег стваралаштва и стваралаштва за децу.

4 https://www.youtube.com/watch?v=G4fCvH_WQS0. Приступљено: 19. 1. 2024.

5 Речи ученика Андрије Ивановића из Грачанице, нав. према: <https://www.medijacentar.info/vlasta-cenic-cuvajte-i-negujte-svoj-dijalekat-ne-dajte-da-mu-se-podsmevaju/>. Приступљено: 15. 1. 2024.

села⁶; али то прошло детињство у значењу „некадашњег живота који је поштовао традицију и породицу”⁷, Ценић успева да оживи не само пред нашим очима, већ и (у) осталим чулима; стога ишчезли, а (у) песмама живи свет *неїдашњеї* појмимо кроз мирисе (цвета велигденчета; босиљка; брашна, теста и зачина; руку мајчаних; рудља), укусе (јабука, шећера, кромпира из кецеље, у истоименој песми; купуса и пребранаца из црепуљане, као у песми „Грнчар”; домбона; млека), боје (глине, белутка, лицидерског срца, дуге; дима), звукове (звона велигденских, вашарске тарабуке; врабаца бучних, гладних голуба (у „Кецели”); тужне песме *їили-їили*; мајчине песме и песме ласте, народне песме „У ливади под јасеном...”; звука (млевења зимске воденице), додире (ћилима ко птичјег крила у песми „Поњавче”; северца; топлих мајчаних руку). Можда не постоји термин који ћемо поменути, али у пракси писања и рецепције позије Власте Ценића комуницира се *чулним језиком* чије речи чувају и преносе покрете и окрете у спрези са мелодијом – тактом и тактилно. Поезији Власте Ценића својствено је приказивање: његове песничке слике су „у покрету”, у градњи: њихове мотиве пабирчимо кроз дијалоге, па уланчавамо, али никако да доспемо до крова јер кров (од *їокров*) није ни крајња намера овог стваралаштва (и ствараоца). Поетика „навијања сата уназад” и перманентно кретање из нашиности ка прошлом, ка будућем прошлом и нашем будућем, и нас (реципијенте) ставља у покрет/заокрет и преокрет, што се односи на *їовар*, али не терет (са) знања која понесемо из Ценићевих песама.

2. Рецепција дела Власте Ценића у српској науци о књижевности

О књигама Власте Ценића говори се као о „бранитељима нашег језика као најтрајније царевине” (Одаловић).⁸ И заиста, пишући о својим сећањима, Ценићев лирски субјект обликује универзалне песничке слике искуства; стога и не чуди када чујемо Мошу Одаловића (2010: 121) како говори да „све Ценићеве песме осећа(м) сасвим својим”. Имајући на уму и ограничења дијалекта, Ценић уз песме на дијалекту доноси и речник дијалектизама, што укупно доприноси и олакшавању комуникације и богаћењу речника реципијената, нарочито у погледу изражавања нијанси осета (уп. *ћу їрснем ко шише*, „Велигден и велигденче”, ЦЕНИЋ 2023: 121). Не треба пренебрегнути хумор у Ценићевим песмама, такође уприродњен крајем у коме је песник одрастао и где сада живи, а заснован – као и сам хумор тог краја на језичким обртима и каламбурима (којима посвећујемо пажњу у последњем одељку о „гргутавим лепорекостима” Власте Ценића).

Можда уверљивости Ценићеве поезије доприноси и то што аутор живи начин(ом) живота који описује: он је и даље укоренjen у своју географску и језичку луку, Кочане; удише мирис родног тла, које обрађује не само песмама, већ и као прави пољопривредник. Потом, Ценић „трансмедијално” комуницира традицију: и даље сакупља усмено стваралаштво које презентује и у нађеном облику, путем

6 Са књижевне вечери у Врању; преузето са: https://www.youtube.com/watch?v=AM695jH_sys. Приступљено: 21. 1. 2024.

7 https://www.youtube.com/watch?v=AM695jH_sys. Приступљено: 25. 1. 2024.

8 Наводимо речи Моше Одаловића у целини: „И ма како се преуредила планета, ова књига [*Село сас један їадеж*, прим. аут.] ће бранити наш језик као најтрајнију царевину”. Преузето са: https://sr.wikipedia.org/wiki/%D0%92%D0%BB%D0%B0%D1%81%D1%82%D0%B0_%D0%A6%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D1%9B. Приступљено: 29. 1. 2024.

емисија о традицији на Радио Алексинцу, и кроз песме и приче, књижевне радионице, поетске сусрете који су увек интерактивни јер се публика неизоставно препозна(је) као „карика” у ланцу казивача усмене поезије – поезије – себе, која се гради исто – „окретањем уназад”. Окретање уназад – много је више од окретања ка корену своје породице и дијалекту. Окретања и палимпсесност дела Власте Ценића богатији су од наше усмене речи. Када смо нагласили доживљајно ја лирског субјекта песама Власте Ценића из чије перспективе нам се предочава *негдашње* некад, имплицирали смо и позицију одраслог, зрелог ја које приповеда, коментарише, износи рефлексije о *садашњости* и *негдашњег*; прву перспективу познајемо по мимези стила песниковог матерњег језика (дијалекта), а другу по обликовању тема и развијања мотива књижевним језиком. Тај баланс индивидуалног и универзалног говора је још једна позитивна специфичност Ценићевих песама.

3. Завичајни песнички језик Власте Ценића у контексту сагледавања српског језика као завичајног

Ове две теме – поетичку и методичку – наизглед ништа не повезује сем истоветности кључне лексеме, *завичајности*. Међутим, ове две делатности – песничку и предавачку (мада прва, у случају Власте Ценића, није лишена наставничке делатности⁹) повезује истоветни циљ деловања, а у ширем смислу, и исти круг интендираних рецепијената.

Курсеви Српског језика као завичајног (в. сајт Академске српске асоцијације, АСА¹⁰) засновани су на учењу језика у ужем културном контексту (према концентричним круговима), од фолклора до видова савремене културе; као називи наставних јединица у оквиру ових курсева налазе се лекције насловљене кључним речима у животу појединца, припадника нашег нација: породица, школа, Божић, Ускрс, слава, храна, музика завичаја. Истражујући називе и описе оваквих курсева Српског језика као завичајног у свету, Марина Јањић (2018: 8) долази до закључка да су, уз курс намењен изучавању самог српског језика, заступљени (ако не и заступљенији) курсеви *Моја оџаџбина* и *Основи културе српског народа*. Овакви курсеви имају статус допунске наставе и углавном су намењени другој или трећој генерацији миграната (ЈАЊИЋ 2018: 8). Важно је истаћи разлоге учења матерњег језика као завичајног; како истиче Марина Јањић, то су чисто родољубиви (културолошки, етнички) али психолошки и социолошки разлози.

Поезија Власте Ценића као да је израсла из свести о миграцији, али не у дословном значењу, већ у смислу о(д)нарођавања на ужем (географском) плану – преласком у другу средину и сл. Његова поезија, од сакупљачког *Кладенчећа* (1990) до творачке *Чуваркуће* (2023), баштини не само српски језик у нијанасама народних говора, већ и фолклор, традицију, веру (в. песме *Положајник*, *У колони Свејој Саве*), књижевност (*Песма жетелачка*), музику, игру, „оде” знаменитим личностима наше културе, од Светог Саве и Вука до свачије мајке. Језик Ценићеве укупне поезије такође има статус својеврсног *међујезика*: као што Српски језик као завичајни „конотира емоционалну страну комуникације (љубав, носталгију, родољуб-

⁹ Власта Ценић је радни век провео и као наставник Основне школе „Вук Караџић” у Дољевцу. Поред наставничког позива, давио се (и бави се) новинарским послом.

¹⁰ <https://asasocijacija.com/>. Приступљено 2. 1. 2024.

дље), даје осећај фамилијарне и изворне националне припадности те отвара нови културолошки квалитет у перцепцији и доживљају стварности” (ЈАЊИЋ 2018: 12), тако и поезија Власте Ценића повезује традиционално и индивидуално, охрабрујући реципијента, као на курсу српског језика као завичајног, да прича о себи – породици, сновима, хтењима – у нијансама, учествујући активно у творењу речи.

Ако се усмеримо ка значају самог песничког језика Власте Ценића, нарочито обележеног дијалектом од лексики до синтаксе, те архаизмима, уочићемо да је (мимо књижевне поетике), његов допринос најпре социолингвистички (јер пружа грађу за разматрање утицаја друштва на језик), а нарочито системско-лингвистички (термини су нав. према: КОВАЧЕВИЋ 2011: 198) јер Ценић, као што је то некада чинио Лаза Костић у другом контексту, али са истим циљем, „храни” (у смислу похрањивања/чувања и подстицања) све речи које се говоре у народу (његовог краја), а ронећи кроз њих у прошлост, пред читаоца износи словенско, чак и античко фолклорно благо (уп. са песмама „Беља”, „Запис”, „Берба грожђа”). Вук Карацић, Лаза Костић и Власта Ценић, свако на свој начин, изнова потврђују да је „први задатак књижевника и посленика писане речи да чувају и спасавају од заборава народне ријечи” (Костићева мисао, наведена према: КОВАЧЕВИЋ 2011: 199). Дакле, Ценић својом поезијом богати наш језик најмање на два начина: оживљавањем архаизама и дијалектизама, успостављајући на тај начин палимпсесте са усменом и писаном поезијом претходника, те грађењем нових речи (*џркаљав*, *чајрљав* и сл. у: ЦЕНИЋ 2021). Истичемо да је Власта Ценић пре самог уласка у свет своје ауторске књижевности проучавао одлике (призренско-тимочког) говора свог краја, те евентуална одступања у шеснаест села свога дољевачког краја; то је чинио путем теренских истраживања заједно са својим ученицима, током којих је диктафоном бележио лирске народне песме и друге видове фолклорног стваралаштва.

Када је реч о потенцијалним реципијентима Ценићевих песама на завичајном песничком језику, послужимо се категоријама савремених „читалића” (алузија на истоимену смотру): такве песме подједнако могу бити инспиративне и кликерашима који „мозгају” палимпсесте значења (иза хришћанских слојева преко словенске митологије до анимизма и тотемизма) и интертекстуалне релације, читаоцима-креативцима и дигиталцима јер поред тога што су бар две Ценићеве збирке у дигиталном облику, свака његова песма јесте позив за откривањем скривених наратива о занатима и занатлијама (грнчарима, ковачима, бачварима, бунарџијама, бомбонџијама, уједињеним циклусом-фраземом „Све, све, али занат”, у *Чуваркући*), обичајима (свадби, слави, моби, Велигдену, Светом Сави), кулинарству (пасуљу пребранцу и, у шаљивом духу, пасуљу конопчару – украденом и свезаном конопцем), гардероби прохујалог доба (као у истоименом циклусу *Чуваркуће*, где се кроз опанак, гуњ, чакшире, тканице, кецељу, кошуљу приказује историја приватног живота Срба), настанку одређених фразеологизама (уп. са изразима *џроси си ко џрџика на дерџику* (у: ЦЕНИЋ 2020), гаће се *оџузуле* од туге, са *врчкољем* у возу (односно гужвом као да су људи свезани) у: ЦЕНИЋ 2021), и свега својственог нашој традицији. Најширу вредносну оцену дела Власте Ценића са јасним образложењем, а поводом књиге *Село сас један џадеж*, дао је Даниел Јовановић (2022: 11): та дела су „не само за читање, већ и очување и боље разумевање једне епохе, културе

и етнологије”.

4. Фолклорни контекст: поезија као чуваркућа

Власта Ценић је и писац за децу. *Одрасли* које овде стављамо у први план нису остали, већ саставни део ланца комуникације Ценићевих песама; они су ту да појасне, подсети, подстакну својим објашњењима (кроз сличности и разлике) врење једног доба, од савременог младог читаоца удаљеног временом, али физички често ту – у запретеним албумима црно-белих слика у остави, у упрашињеном креденцу под првим катом дедине куће... Одрасли су, дакле, важан контекст, односно *чуваркуће* које појашњењима оживљавају загасла огњишта. Овај аспект Ценићеве поезије нарочито истиче Ранко Павловић (2023: 7–8) у предговору *Чуваркући*, под насловом „Песме које чувају традицију”. Ценићеве песме и комуницирају на традиционалан начин јер *Чуваркућа* „позива на окупљање” (ПАВЛОВИЋ 2023: 7). И аутор другог предговора *Чуваркуће*, Бошко Ломовић (2023: 9–10) истиче да је ово „поезија за све”; важно је истаћи и да је овај аутор (ЛОМОВИЋ 2022) међу првима писао о матерњој мелодији села Кочане, поводом збирке *Село сас један љагеж*.

Колективитет збирке *Чуваркућа* очуван је и на плану спољашње форме: збирка је структурирана као фото-албум црно-белих слика, хронолошки и тематско-мотивски слаганих од старина до потомака, и од срца кућа (са својим детаљима) до екстеријера простора који Ценић приказује, увезаним(а) текстом песама које прате слику (или обрнуто). Тако нам се древни свет овом збирком приказује у савременом руху поезије која се данас дели на друштвеним мрежама (тзв. инстаграм поезије); међутим, ова збирка песама се дели на древни начин – од руке до руке, уз благослов „да те чува”, као што је песник у посвети написао и аутору ових редова.

Ни унутрашња форма није лишена семантизације: „Дрвена песма” и графички подсећа на – дрво, а ако се боље загледа у облик и понаособ у стих, њена форма остаје на међи куће и крошње, што су и засебно, и удружено, важни симболи Ценићевог песничког света.

И када се у песми назире наратер (слушалац), неким *ѿи*, као у песми „Чуваркућа”, или глаголским обликом (*каже, каже се, кажу*), опет је реч о колективитету – групном реципијенту који придружује и нас; једном као адресата савета – „Уво боли? Има лека! / Пред кућом ти апотека. / Кад исцелиш лист меснати, / бологи ће сви престати.” („Чуваркућа”, ЦЕНИЋ 2023: 132), а потом (или претходно) као једног у низу преносилаца наученог/сазнатог/спознатог: „Испаде ми залогај из уста, / па сад бринем, кућа ми далеко. / Прича стара у мени не сушта – / гладан ми је, кажу, близак неко.” („Залогај”, ЦЕНИЋ 2023: 126).

5. Фолклорни подтекст у *оілегалу* Ценићеве поезије

Власта Ценић често открива своје узор, а таква казивања су још једна копча (спона) његовог укупног стваралаштва – делатништва које се понајбоље може разумети управо кроз укрштаје и релације наизглед супротних појмова традиције и савремености, књижевног језика и народног говора, негдашњег и садашњег начина живота и адета: „Моји узорци су народна поезија и народни песник Добрица Ерић. Од њих сам научио да песма мора бити цела лепа, да стихови теку лагано, у ритму

природе...”¹¹ Ценић се народном говору као (могућем) језику поезије (за)окренуо 80-их година 20. века с намером да у свом стваралаштву удружи знање (књижевног) и поштовање (матерњег језика). Заправо, стваралац Ценић ће истицати да је тема детињства природно пронашла свој језички израз: „само на језику мог детињства сам могао да дочарам те детиње звуке, боје и мирисе”¹².

Вођени овим виђењем, желимо да дамо увиде у дубине Ценићевог стваралачког саодноса са прошлошћу и поетичком традицијом. Иако је у представљању дела Власте Ценића тежиште на етичкој и сазнајној функцији његове песничке и делатничке мисије, Ценић у народном говору налази естетичке категорије својствене истинској (изворној, лирској) песми: мелодичност, непосредност, еуфониичност, ритмичност. Напајајући се са таквог источника, Ценић задржава миметичност поступка стварања и рецепције, али се творачки односи према нађеном; тачније, и само изналажење репрезентативних детаља и детаљних универзалија, те њихово приказивање, каткад и приповедање, неретко – сликање, јесу творачки. И мелодија његових песама, је, како примећује Ранко Павловић (2023: 8), „жива, полетна, готово певљива, и лако се памти”.

Међутим, како и само кодирање усмене поезије има „генезу интеракција” (МИТИЋ 2021: 8), од нижег преобликовања, прерада до надградње митских основа и превазилажења народне поезије препевима и „посрбама”, као вишим (стваралачким) нивоом кодирања (према: МИТИЋ 2021: 8), и поезија у основи – над и под овом основом (игра речи), каква је она из пера Власте Ценића, прелази и превазилази наведени стваралачки пут; једноставније речено, двоструко је кодирана – општим и специфичним (локалним, завичајним) фолклорним обележјима и слојевито одевана: у погледу израза, она прелази пут од усмених прича, преко забележене фолклорне грађе до ауторских песама разграналих из корена наведеног. Потом приче-ходилице кроз песме бивају расуте попут семена на разне ауторове збирке (из *Кладенчећа*, кроз приче – *Песникиње ластје*, отиске детињства у *Шћрайкама*, које су снова одјекнуле у књизи *Баће ће се жени* и надаље кроз осамнаест и више књига); неке одоше и у расејање (антологије – два избора песама дољевачког краја *Змајеви ћаци* и *Мој оћац храни њишце*, те кроз оне што су удомиле Ценићеве стихове – *До смеха, суза и айлауза*, 2005; *Деће је најлејша њесма*, 2007; *О хиџјени и здрављу*, 2023...).¹³ Напоследку се махом вратише у завичај, *Чуваркућу* (2023).

Ако се у поетици српске књижевности (нарочито 20. века) усталио појам „источника вишег степена” (према: МИТИЋ 2021: 8) који стварају „на јаким темељима народне поезије” истовремено ту митску и фолклорну основу користећи тематско-мотивски и надграђујући семантички, онда Власту Ценића можемо (не парадоксално) назвати *архаичним источником вишег степена*¹⁴ који разргљује палимпсесте речи које је у њиховој трци с временом налазио заостале у покојим чак-

11 <https://www.medijacentar.info/vlasta-cenic-cuvajte-i-negujte-svoj-dijalekat-ne-dajte-da-mu-se-podsmevaju/>. Приступљено: 15. 1. 2024.

12 <https://www.medijacentar.info/vlasta-cenic-cuvajte-i-negujte-svoj-dijalekat-ne-dajte-da-mu-se-podsmevaju/>. Приступљено: 15. 1. 2024.

13 Пишчевим речима речено, „Чуда детињства на бајку ми личе. Постају песме, беже у приче.” (Ценић 2020: 8)

14 Ово је и алузија на Ценићево аутобиографско-стиховано дело *Саћ који се навија уназад*.

марама урушених кровова, или пак оцртане димом који са огњишта ичшезава (зало па) неповратно. Дакле, Ценић „дуби” значење речи својих стихова (које јесу и архаизми, дијалектизми, али и (са) нама заједничке и опстале именице куће – дома, породице, мајке, оца, деце, дрвета, школе, писма, писаљке – некада мотике, потом пера...) кроз времена и просторе, наводећи читаоце на доследну контекстуализовану рецепцију јер:

1. реч опстаје преношењем у контексту;
2. она собом носи контекст из ког израста и укоренењујући се у нови простор, црпи сокове завичаја речи, гранајући се *мајтерњом мелодијом* у новом времену новије, али не до непознатљивости;
3. препознајући *йуше(ве)* речи у поезији Власте Ценића и ходећи њима, постаје-мо богатији за једну лепу, целовиту (естетске категорије) и откривалачку (сазнајна функција) шетњу ишчежавајућим материјалним и духовним (етичка категорија) просторима.

Песник Власта Ценић, дакле, реактивира речи не само семантичким набојем, већ и контекстом, а опетујући их, постаје у правом смислу њихов чуваркућа. Такве нам их предаје, а ми их читањем уносимо у свој *дом* (ум и срце), и укоренењујемо да се гранају кроз оне којима их казујемо. И надајмо се недогледу опетовања.

6. Фолклорни жанровски калейдоскоп Ценићеве поезије

Кренимо од ширег плана, на оба поља Ценићевог стваралаштва – књижевноуметничком и аутобиографско-мемоарском, али имајмо на уму њихово неодељивање и уцеловљење. Стваралац Власта Ценић својим стиховима и прозним анегдотама ревитализује обичаје свога краја, нарочито указујући на оно универзално у њима; тако прозно-поетску, аутобиографско-књижевноуметничку књигу *Саи који се навија уназад* започиње приповедањем о обичајима који прате рођење детета у селу Кочане, па то „опет” приказује стиховима. Међутим, ни писани прозни записи нису лишени бележења усмених песама краћих форми – благословима даривања: „У Кочану, кад се дете роди, па дођу рођаци да виде принову, ставе му неку пару уз главу, под јастук, и кажу:

- Да си купи сан.
- Да си купи брата!” (ЦЕНИЋ 2020: 9)

Аутор не само да варира прозу поезијом, и обрнуто, већ поштује изворну варијантност благослова као усмене форме:

„А благосиљају и овако:

- Да иде у војску!
- Да је орач!
- Да му играмо на свадбу!” (ЦЕНИЋ 2020: 8)

Саи који се навија уназад жанровски је богатији и за заклетве (*Да ми умреш ако те лажем!*, ЦЕНИЋ 2020: 8), брзалице и разбрајалице (*ѿандере, мандере, ѿандере, мандере*, ЦЕНИЋ 2020: 8); наведени жанровски облици доприносе сликовитости слике света коју приказују Ценићеве песме, а мимо контекста збирке јесу вредна фолклорна грађа дољевачког краја).

Збирка *Баије ће се жени* поред свадбених обичаја заоденутих у уметничке

песничке слике, исписане на језику Ценићевог краја, дарује и један од кључних материјалних симбола српске народне свадбе, тачније позивања на свадбу – везено „марамче”. И управо у вези са овом збирком која је у перманентном настајању и тренутно броји стотинак песама, Ценић експлицира да „описујући породичне вредности жели да савременој деци дочара звук тог језика који лагано нестаје, мирис тих дана, шта је значао живот – бити дете, унук, девер...”¹⁵

Али снага лепоте језика света који нам Ценић жели приближити стварује се тек у укрштају са језичким твораштвом и мелодијом мајчине *лирске ѝриче*, који опет постају модел нановог приповедања усвојене, стечене и надграђене мудрости, али из друге перспективе (или перспектива): сликовитост мајчиног говора, коју можемо успешно дочарати свега двома речима – *ћућилом* и *ѝцувалом* (кованицом у значењу справе за ћутање; уп. „Неће да ћути, ћутило му купила.”, ЦЕНИЋ 2020). Поменимо и *ћулумајку* – кокошку која тужи за својим пилетом у „Тужној песми пили-пили” (ЦЕНИЋ 2023: 62). Но, мимо лексичке творбе која несумњиво доприноси сликовитости песничких слика, важно је истаћи други аспект завичајности песничког језика – Ерићевог, Ценићевог, те језика „рођених песника” (каква је била и Ценићева мајка Јаворка): умеће немуштог разговора, или бар разумевања душа травке, животиња... Ценић (2020) је у свом дневнику забележио детаљ од посебне важности за разумевање завичајности у песничком језику: мајка се на њиви сагиње до земље како би пољубила пораслу стабљику ража.

Емотивност, сликовитост, мелодичност и хумор језика мајке Јаворке у Ценићевој поетици укрстили су се са приповедањем оца Николе (Колета) о догађајима из радничког воза, ситуација са нишких улица и преношењем народних умотворина које је отац слушао од својих колега „у наранџастим радничким блузама” (ЦЕНИЋ 2020: 11). Мајчине *лирске ѝриче* и очев *социјални нараѝив* обликовали су Ценићеву поезију стилски и тематско-мотивски; заправо, допринели су њеној целовитости јер Ценићев лирски субјект сваки мотив „оживотворује” кроз његову улогу у социјалном (индивидуалном, породичном, фамилијарном, најшире – друштвеном) окружењу и значајем у духовном свету појединца и колектива.

Стваралачки поступак Ценићеве завичајне песничке поетике / песничке поетике завичајности може се описати на следећи начин:

1. записивање народног стваралаштва са циљем (о)чувања јер „записати народну песму, причу или пословицу из давних времена равно је победи. Побеђено је време, заборав.” (ЦЕНИЋ 2020: 11);
2. наративизација контекста забележеног и формирање речника (поетичког специфика) архаизама и дијалектизама, па и читавих фраза, са циљем формирања сазнајног и етичког оквира функционисања датих елемената фолклора;
3. поетизација (поновно откривање) традиције из угла доживљајног лирског *ја*, са циљем њене ревитализације, њој својственом лексиком;
4. универзализација искуства прошлог перспективизацијом одраслог лирског *ја*, књижевним језиком као доминантним лексичким обележјем, али без лишавања дијалекатских детаља.

15 Нав. према Ценићевом интервјуу за ТВ „Храм” у емисији „Векови”, <https://www.tvhram.rs/emisije/5124/vekovi-vlasta-cenic>, 20. 3. 2024.

Ако стваралац дијалекат пореди са травом трескот „која расте поред путева а неуништива је” (ЦЕНИЋ 2020: 11), природна је наша упитаност над Ценићевом истрајношћу у мисији њеног очувања; међутим, трокут крајпутах је много сложене нија метафора која реферише на нас као путнике пролазнике и „отпутнике”, вазда одлазеће, који и ако понесу трокут травку у свом коферу, дозволе себи да се она сасуши; или је пак сами сасуше. Знано постаје заборављено, али, притајено-живо стрпљиво чека наново откривање.

И када домаштава старину (овде у дословном значењу „стариша”, баке и дека које није упамтио), песник Ценић то чини природно и природно духу прошлости; описује како су га деке клацкале на колену, како су му причали приче из младости, или пак страшне приче о вампирима. И као одрасли, песник радије укључи дугме маште, него телевизора где се све нуди уготовљено, па спутава домаштавање.

Потврда вредности Ценићеве поезије јесте и додељивање признања „Златно Гашино перо”; књига *Село сас један њадеж*, као награда за признање постаје прва књига на дијалекту која је штампана у едицији „Гашиног пера”.

7. Ценићеве *іріуїаве лейорекосїи*

Ценићеве песничке слике су у исти мах реалистичне и необичне; може се рећи и да су онеобичене реализмом једног времена и простора који, можда, више живи у песниковом сећању, него у појавној стварности, али – не остаје непрепознатљиво. Несвакидашњост Ценићевих слика свакидашњости, сем што се огледа необичношћу језика, узрокована је идејом дубљег огледања у језику; готово по Хумболтовој и Шлегеловој концепцији да се у језику огледа дух народа и да „реч, именујући ствар, у исти мах носи у себи неко праискуство, које се добрим етимологизирањем може и открити из речи” (према: КОСТИЋ 2006: 232), изречених у мисији буђења осећаја националне припадности, речи Ценићеве поезије такође преносе праискуство са циљем његовог „очувања преношењем”, али и нановом творбом у духу народног језика, то јест према његовим фонетским, морфолошким и синтаксичким особинама, што је резултат Ценићевог стваралачког односа према народном говору. Као што је Лаза Костић (упркос оспоравањима у погледу лексике) богатио књижевни језик *изниклицом, неокрунком, њлакајнициом* и др. (нав. према КОСТИЋ 2006: 234), и Ценић је, охрабрен мајчиним говором, такође био склон етимологисању; тако се у његовој поезији, поред *ћуїиїла* и *їцувала* могу наћи и речи које звуче као измишљене (а нису!) да би се читаоци њима даље играли.

Говорећи о својој поезији, Власта Ценић наглашава важну улогу еуфоније у својим песмама; примера ради, у разговору за емисију „Векови” Телевизије „Храм”¹⁶ Ценић појашњава значење и устаљеност своје версификацијске схеме: његова песма је обично у катренима, парне риме (ређе укрштене као у песми „Залобај”, ЦЕНИЋ 2023: 126), често и чисте, а сама песма је махом петострофична. Узмимо за пример један катрен песме „Ђерам”, уз претходно појашњење значења; реч је о птици чапљи која се не описује само кад део фауне света песниковог детињства, већ, као и сваки мотив Ценићевих песама, у уској повезаности са животним путем песничких објеката (у овом случају, мајком и оцем). Та веза се у овој песми остварује путем именице *жеђ*, која од дословног постепено задобија метафоричко значење жеђи

16 <https://www.tvhram.rs/emisije/5124/vekovi-vlasta-cenic> (20. 3. 2024)

заљубљених (чежње). Али ни ту се не зауставља семантичко дубљење и ширење средишњег мотива Ценићеве песме; овај мотив градира у свеколику жеђ за духовним окрепљењем и „појење” породичне лозе новим чланом. Први катрен ове песме „Кад ми дође жеђ да терам, / једноставно – нађем ћерам. / Довољне ми те две притке / да дођем до воде питке” (ЦЕНИЋ 2023: 35) приказује пресликавање живота на предметни слој света; лирски субјект (не само ресемантизацијом лексеме) твори и „дрвен-чапљу”, справу за појење из плитког корита. Семантичко увезивање има пандан и на формалном плану, кроз парну женску (двосложну) риму. Поред метафоричког повезивања (у овом случају дрвене справе са типичним „једноножним” положајем чапље у плиткој води), Ценићеве песме красе (и речитијим чине) творбом несвакидашњи епитети: у песми „Оцак” приказује се деда белобрк у покрету – рипању, викању, царању, слажењу, након чега се од црног деде „белејев” само ти брци (белег – симбол), док се сама песма завршава на шаљив начин, чему нарочито доприноси платномерска перспектива¹⁷ при чему и куче, као део „митског” света, размишља „на дијалекту”: „Па се куче уплашило: / Да л’ је деда, да л’ стражило?” (ЦЕНИЋ 2023: 25). Надаље се епитет (према врсти речи: именица) *белобрк* развија до глагола беласати (у песми „Плот”), који означава „доход сећања”, успомене и прижељкивање: „Да л’ је деда? Да л’ је отац? / Или ми се само чини...” (ЦЕНИЋ 2023: 125).

Споменимо и Ценићева творачка пословична поређења (аргусовским оком изнађена, а обликована у духу народног говора):

а) скраћена поређења по супротности: „Јастук све тањи, а ти све већи” („Перце”, ЦЕНИЋ 2023: 23);

б) шаљива поређења: „Деда вика: Бабо, глеј га наш мушкарац. / А бате ме штипка: Ко за младожење...” („Велигден и Велигденче”, ЦЕНИЋ 2023: 121);

в) шаљива поређења с каламбурима: „ал таг нећу будем смотан као сарма!” („Велигден и Велигденче”, ЦЕНИЋ 2023: 122);

Звуковна „благогласност”, уз сонорност у поезији Власте Ценића носи одређену семантичку вредност; можда би било адекватно овај поступак назвати синтагмом *римоване мрве* из Ценићеве песме „Стигла зима у кућу песника”. Ценић зна да песма не трпи неправу реч, и да је сваки детаљ важан, стога су и мрве римоване, односно сваки елемент задобија еуфоничко-семантичку димензију. У складу са поетиком исправности свог језика (није реч о парадоксу, и народни говор има своја правила грађења), Ценић две своје збирке песама (*Баће ће се жени* и *Село сас један њадеж* објављује уз код за читавање, како би читалац „широм затворених очију”¹⁸ слушао исправно казивање песама на дијалекту. Правилно казивање Ценићевих песама на дијалекту може се чути на разним фестивалима поезије за децу и готово на сваком књижевном догађају чији је он учесник.

Када је реч о Ценићевој поезији, евидентно присуство дијалекта треба и функционално појаснити; речима Бошка Ломовића (2022; 2023), Ценић је збир-

¹⁷ Алузија на Толстојеву приповетку *Платномер*, специфичну по томе што је други део приповетке исприповедан из перспективе коња (дој је први део дат иу угла његовог власника).

¹⁸ Речи Власте Ценића, нав. према: <https://www.tvhram.rs/emisije/5124/vekov-i-vlasta-cenic> (20. 3. 2024)

ку „закитио” кочанским говором (говорима). Њена вредност неспорно јесте и у томе, али превасходно лежи у укупном песничком изразу.

8. Закључак

Власта Ценић је свој књижевни пут градио онако како се „гради кућа” (да би била чуваркућа), и то „по дедином савету” (алузија на песму „Дедин савет за градњу куће”) – у дослуху са традицијом на формалном, стилском, семантичком, естетском, рецепционистичком, сазнајном и етичком плану: приказати, а приближити; певати, и подстаћи на приповедање; *приповедаати уназад* до исходишта песме; и „опет то, али друкчије”. Овај стваралац је песме градио до погаче – сунца (песма „Кров”), до „сузе што сврби” (радоснице, у поменутој песми), за „трпезом [...] дрвеним колом / у које седамо унаоколо” („Трпеза”), непрестано устајући у коло, „некад брже, некад ситно” („Коло”). У дому и корену *Чуваркуће* остају дедина прича и бакино пцувало јер „све сачувасмо! А софре не.” („Трпеза”), као важна (о) порука и спомен. Слика коју (при)казује поезија Власте Ценића јесте уметничка јер „уметнос тој је светиљка за срце” (у истоименој песми) и све што се њоме одене, па и прашњавао прошло, јаркије засија.

Лирски субјект Ценићевих песама прича онако како чује, или како би причао онај од кога слуша – деда, баба (старина), звук ветра подно кочанске Селичевце и Рудника, или шум Јужне Мораве, Пусте реке и Топлице. Непатворено.

Уводећи дијалекат у језик књижевне врсте која се, сходно стихованом изразу, од антике сматрала најузвишенијом, било да слави живот (дитирамб), приказује сукобе (трагедија), или разгаљује (комедија), Ценић доприноси не само „оприродњавању” дијалекта као уметничког израза, већ и храбрењу за неговање тог језика, и подстицају за чување његове мелодије која се не разликује много у усменој комуникацији свакодневице и Ценићеве поезије. Стваралаштвом на дијалекту Ценић охрабрује читаоце да остану свако у својој (језичкој) луци, или да јој се бар каткад врате као простору и времену сигурности.

Цитирана лиџераиџура

- JANJIĆ 2018: JANJIĆ, Marina. *Metodika nastave srpskog kao zavičajnog jezika*. Niš: Akademska srpska asocijacija, 2018. [orig.] JAЊИЋ, Марина. *Методика наставе српског као завичајног језика*. Ниш: Академска српска асоцијација, 2018.
- JOVANOVIĆ 2022: JOVANOVIĆ, Daniel. „Štrapke za Vlastom Cenićem (Vlasta Cenić, *Selo sas jedan padež*, Lazarevac: Biblioteka „Dimitrije Tucović”, 2021)”, u: Jovanović, Daniel, *U ime budućnosti*, Prokuplje: Narodna biblioteka „Rade Drainac”, 2022, 11–14. [orig.] ЈОВАНОВИЋ, Даниел, „Штрапке за Властом Ценићем (Власта Ценић, *Село сас један падеж*, Лазаревац: Библиотека „Димитрије Туцовић”, 2021), у: Јовановић, Даниел, *У име будућности*, Прокупље: Народна библиотека „Раде Драинац”, 2022, 11–14.
- KOVAČEVIĆ 2011: KOVAČEVIĆ, Miloš. *Stilska značenja i zračenja*. Niš: Filozofski fakultet, 2011. [orig.] КОВАЧЕВИЋ, Милош. *Стилска значења и зрачења*. Ниш: Филозофски факултет, 2011.
- LOMOVIĆ 2022: LOMOVIC, Boško, „Maternja melodija sela Kočane”, *Politika*, 15. januar 2022. [orig.] ЛОМОВИЋ, Бошко, „Матерња мелодија села Кочане”, *Политика*, 15. јануар 2022.

- LOMOVIĆ 2023: LOMOVIĆ, Boško, „Poezija za sve uzraste”, u: Vlasta Cenić, *Čuvarkuća*, Niš: Kulturno-prosvetno društvo „Троречје” – Институт за деčју књижевност, 2023, 9–10. [orig.] ЛОМОВИЋ, Бошко, „Поезија за све узрасте”, у: Власти Ценић, *Чуваркућа*, Ниш: Културно-просветно друштво „Троречје” – Институт за деchју књижевност, 2023, 9–10.
- MITIĆ 2021: MITIĆ, Kristina. *Folklorni podtekst: poezija*. Niš: Filozofski fakultet, 2021. [orig.] МИТИЋ, Кристина. *Фолклорни подтекст: поезија*. Ниш: Филозофски факултет, 2021.
- ODALOVIC 2010: ODALOVIĆ, Mošo, „Rekli su...”, u: Vlasta Cenić, *Bate će se ženi: izabrane i nove pesme*, 2010, str. 121. [orig.] ОДАЛОВИЋ, Мошо, „Рекли су...”, у: Власти Ценић, *Бате ће се жени: изабране и нове песме*, 2010, стр. 121.
- PAVLOVIĆ 2023: PAVLOVIĆ, Ranko, „Pjesme koje čuvaju tradiciju”, u: Vlasta Cenić, *Čuvarkuća*, Niš: Kulturno-prosvetno društvo „Троречје” – Институт за деčју књижевност, 2023, 9–10. [orig.] ПАВЛОВИЋ, Ранко, „Пјесме које чувају традицију”, у: Власти Ценић, *Чуваркућа*, Ниш: Културно-просветно друштво „Троречје” – Институт за деchју књижевност, 2023, 9–10.

Извори

- CENIĆ 2020: CENIĆ, Vlasta. *Sat koji se navija unazad*. Kraljevo: „Povelja”, 2020. [orig.] ЦЕНИЋ, Власти. *Сат који се навија уназад*. Краљево: „Повеља”, 2020.
- CENIĆ 2021: CENIĆ, Vlasta. *Selo sas jedan padež*. Lazarevac: Biblioteka „Dimitrije Tucović”, 2021. [orig.] ЦЕНИЋ, Власти. *Село сас један падеж*. Лазаревац: Библиотека „Димитрије Туцовић”, 2021.
- CENIĆ 2023: Cenić, Vlasta. *Čuvarkuća*. Niš: Kulturno-prosvetno društvo „Троречје” – Институт за деchју књижевност, 2023. [orig.] ЦЕНИЋ, Власти. *Чуваркућа*. Ниш: Културно-просветно друштво „Троречје” – Институт за деchју књижевност, 2023.

Извори са интјернета

- Sajt Akademске srpske asociјacije ASA, <https://asasociјacija.com/lms/courses/p-3-srpski-јezik-kao-zavicajni/>. Pristupljeno: 20. 3. 2024.
- Cenić, Vlasta, intervju за емисију „Vekovi” Televizije „Hram”, <https://www.tvhram.rs/emisije/5124/vekovi-vlasta-cenic>. Pristupljeno: 20. 3. 2024.
- Cenić, Vlasta, „Sve je u јeziku, dijalekat je našа karta”, RTV KIM, https://www.youtube.com/watch?v=G4fCvH_WQS0. Pristupljeno: 19. 1. 2024.
- Cenić, Vlasta, „Čuvajte i negujte svoj dijalekat”, Medija centar Čaglavica, <https://www.medijacentar.info/vlasta-cenic-cuvajte-i-negujte-svoj-dijalekat-ne-dajte-da-mu-se-podsmevaju/>. Pristupljeno: 15. 1. 2024.

Mirjana D. Boјanić Ćirković

VLASTA CENIĆ'S NATIVE POETRY LANGUAGE: FROM ČUVARKUĆA TO ČUVARKUĆA

Summary

In this paper, we interpret the stylistic and functional features of Vlasta Cenić's poetic language in the context of his implicit, explicit and explicated poetics, which in many ways (literally – geographically, metaphorically and symbolically) refers to the concept of *nativeness*. In relation to the dominant interpretations of Vlasta Cenić's poetry through the prism of dialect as its constant

feature, this paper seeks to map other characteristics of the creative language of Cenić's poetry and, more broadly, his creative process in the diachrony of collecting and creative work in the field of literature. First, we focus on the poet's understanding of nativeness and the language of poetry as a kind of guardian of time and space (material and spiritual; private and public); we further consider the folklore subtext and folkloric context of the transmission of Cenić's poetry. We summarize the considerations on the macro level of the folkloric genre kaleidoscope of Cenić's poetry and on the micro level, by highlighting specific poetic elements and creative processes in Cenić's creation of native poetic language.

Keywords: nativeness, native poetic language, sensual language, humor, emotionality, dialect, cultural quality of poetic language